

LEGES NOVELLAE

AD THEODOSIANVM

PERTINENTES

EDIDIT

ADIVTORE TH. MOMMSENO

PAVLVS M. MEYER

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXV

CONSPECTVS OPERIS

	pag.
Conspectus subsidiorum et explicatio signorum	VI
PROLEGOMENA IN LEGES NOVELLAS AD THEODOSIANVM PERTINENTES	
Cap. I. De singulis legum novellarum syllogis	XI
Cap. II. Codices corporis Maioriani (primae syllogae)	XXV
Cap. III. Codices Breviarii (alterius syllogae)	XXXI
Cap. IV. Codices tertiae syllogae	XLIII
Cap. V. Excerpta. Breviarii epitomae. Varia	LV
I. Ex syllogis Orientalibus excerpta	
II. Ex syllogis Occidentalibus excerpta	
III. Breviarii Alariciani epitomae	LXI
IV. Breviarii minora	LXIII
V. Libri latentes vel deperditi	
Cap. VI. Legum novellarum editiones et apparatus	LXV
Cap. VII. Crisis legum novellarum	LXXVII
A. Leges novellae Theodosii II. Valentini III. Maioriani (1—6)	
B. Leges novellae Marciani et reliqua per Alaricianos solos servata	LXXXIX
C. Leges novellae Anthemii	XC
Cap. VIII. Constitutionum acceptores et tempora locique	XCI
I. Constitutionum acceptores	
II. Constitutionum tempora et loci	XCVI
—————	
I. CORPVS LEGVM NOVELLARVM <i>THEODOSII II. VALENTINIANI III. MAIORIANI</i> IN OCCIDENTE A MAIORIANO CONDITVM	1
II. LEGVM NOVELLARVM <i>MARCIANI</i> IN ORIENTE PROMVLGATARVM QVAE IN BREVIARIVM ALARICIANVM RECEPTAE SVNT	179
III. AVCTARIVM LEGES NOVELLAS EXTRAVAGANTES CONTINENS <i>SEVERI ET ANTHEMII</i>	197
—————	
Index titulorum	209
Corrigenda et Addenda ad vol. I et II	213

CAPVT SEXTVM.

LEGVM NOVELLARVM EDITIONES ET APPARATVS.

Novellarum editiones eadem fere sunt atque in volumine primo tractatae, quae ad Theodosianum pertinent.

Editio princeps, quae a. 1517 a *Petro Aegidio* Antverpiensi divulgata est (Haenel, *AEgidivs* Brev. p. C sqq.; nov. const. p. XVI sq.; Mommsen, Theod. I p. CVII), codice deperdito nititur, qui Breviarium Alaricianum complectebatur sic epitomatum, ut libris p. LXI sq. descriptis inest.

Breviarii integri novellas primus *Iohannes Sichardus* Basileae a. 1528 edidit (*SICHARDVS* Haenel, Brev. p. CIV sqq.; nov. const. p. XVII; Mommsen, Theod. I p. CVII), qui Murbacensis hodie deperditi apographum (nobis *C*) libro Basileensi C III 1 servatum in universum sequitur (vide p. XXXIX). Novellam Theod. 1, quam Basileensis C III, 1 bis habet et Theodosiano praemissam (ex *G*) et in principio novellarum Theodosianarum (ex Murbacensi), Sichardus semel tantum exhibet, scilicet ante Theodosianum, nisus Murbacensi textu (*C*), Gothani (*G*) lectionibus passim vel in textum receptis (potissimum in fine constitutionis) vel in margine adscriptis. Praeter Basileensem, ut in Theodosiano, et in textu et in margine adhibentur libri tres, Mogontiacensis iam Gothanus (*G*) modo laudatus, decurtatus Argentoratensis iam Bernensis 263 (p. XXXV), Augustensis deperditus (vide p. LXIII). Sichardianas lectiones neque in *C* neque in *G* neque in Bernensi 263 repertas ex hoc *bibliothecae Augustensis codice* desumptas esse verisimile est; huc pertinent lectiones marginales

Theod. 22, 2, 119 vacuum] lucrum

Valent. 35, 48 proximis] praepositis

Maiorian. 7 rubr. ceteris] *Sich. (lat.) marg. cum I^E^b*, diversis *Sich. (lat.) text. cum reliquis*.

Eiusdem fortasse originis sunt textus lectiones alibi non inventae, quas coniecturas esse vix crediderim,

Maiorian. 7, 98 inferendum sed et binos] inferendum decet binos

— 11, 13 nec episcopum a verecundia] avertendo nec episcopum.

Commemoratione denique dignum mihi videtur duos nov. Theod. 20 'de alluvionibus et paludibus' locos a Sichardo depromptos esse ex *Gromaticorum codice* fol. 171^v ab eo divulgato, scilicet

Theod. 20, 11 nili tantum] limi tantum *Sich. text. ex Grom.*, militantum *Sich. marg. ex C*

— 20, 28 petitoris] petitor *Sich. marg. ex Grom.*

Inter Sichardianae editionis exemplaria propter apparatus adscriptum utilia sunt duo, in bibliotheca publica Parisina sub numeris Réserve F 381 (F^a) et F 380 (F^a) servata.

Exemplari *Paris. Réserve F 381*, aliquando Ranconeti, deinde Petri Pithoei filii (cf. Mommsen, Theod. I p. LXXVI not. 1 et LXXVII), *Ranconetus* (1500—1559) etiam in Novellarum parte varias lectiones adscripsit ex duobus certe codicibus depromptas:

1. Longe pleraeque lectiones redeunt in Parisino 4405 (nobis *S*: p. XLII), aliquando Pictavensi, qui postea Ranconeti factus est.

*SICHARDIANAE
EXEMPLARIA*

*Exempl. Paris.
Rév. F 381:
RANCONETVS*

2. Ad novellam Valent. 27 neque minus ad nov. Valent. 31 subscriptionem Ranconetus lectiones adscriptis hoc ipso codice suppeditatas, quem 'meum' ad Pauli locum 5, 5a, 1 f. 154^v appellat; hunc fuisse *Vaticanium reginae 1048* (p. XXXIV sq.) Mommsen (*l. l.*) putat.
3. Accedunt lectiones ex codicis *Iustiniani* editione *Haloandrina* (10, 35, 2) ad novellam Theod. 22, 2 adscriptae, quae Sichardianae textum emendant, ut Theod. 22, 2, 19 (*directis*) — 22, 2, 25 (*promiscui — domini*) — 22, 2, 44 (*praebetur*). Ad Theod. 22, 2, 73 Sichardianae hiatum, ubi verba *seu eius pretio* omittuntur, Ranconetus recepto Haloandrino supplemento *vel dodrantis* explevit.

*Exempl. Paris.
Rév. F 380:*

Multo maioris momenti est apparatus alterius exemplaris *Paris. Réserve F 380*, ut in tegumento scriptum habetur (*F*⁴, ut est in indice): lectionibus enim in margine a duobus Petris Pithoeis tam patre quam filio adscriptis Cuiacius ad editionis prioris textum stabiliendum potissimum utitur. Verba indici libri recentiore manu inscripta 'Iacobi Cuiacii 'et Petri Pithoei sunt quae passim hic m(anu)s(crip)ta habentur' veritati non respondent:

1. *PITHOEVVS
PATER
(*A)*

Petri Pithoei patris (1496/7—1553/54) adnotationes, quatenus ad Novellas spectant (= *A), in capite quarto (p. XLIII sq.) tractavi. Ex syllogae tertiae codice deperdito depromptae, cuius apographum imperfectum repraesentat Parisinus 4420 (nobis A), addunt indicem novellarum in Sichardiana desideratarum (ad f. 94^v), novellam Severi 2 (ad f. 167^v), varias denique lectiones in margine passim adscriptas.

2. *PITHOEVVS
FILIVS
(Pith.
[ad Sichard.])*

Longe maxima marginalium adnotationum pars ad *Petrum Pithoeum filium* (1539—1596) pertinet, qui varias lectiones ex diversis codicibus sumptas diversis temporibus adiecit. Nota 'vet.' plures codices significantur: sic ad Valent. 35, 28 libri *S* et *Vaticanus reg. 520*; porro *S* ad Valent. 21, 2, 4 — Marcian. 1, 67, *Parisinus 4409* ad Marcian. 4 subscr. Codex A hic illic 'noster' a Pithoeo nuncupatur: sic ad insititium novellae Valent. 19 subiunctum, item ad nov. Valent. 35 rubr. — Adhibiti autem sunt a Pithoeo libri hi:

1. *S* noster, iam *Parisinus 4405* (p. XLII), ut Ranconeto, ita Pithoeo plerasque adnotationes suppeditavit.

2. *A* noster, Pithoeani deperditi apographum in P. Pithoei filii manus translatum, iam *Parisinus 4420* (p. XLVI sq.), varias ad Valentiananas lectiones ei praebuit adscriptas demum post Cuiacianam priorem a. 1566 editam.

3. *E, iam Rosanbinus codex adiunctis Parisini 4406 foliis 1—56 (p. XXXIII), eo tempore Pithoei, passim adhibitus est.

4. Libri decurtati *Parisini 4409* (p. XXXIV sq.) titulis (ad Valent. 35), inscriptionibus (ad Sever. 1), subscriptionibus (ad Theod. 11 — 15 — Valent. 19 — Marcian. 4 — Sever. 1) neque minus constitutionum verbis (ad Theod. 1 — 2 — Valent. 1, 3 — 18 — 23 — 27) Pithoeus usus est. Rubricam f. 17^r Parisini Breviario praemissam ad verbum descriptam ab eo esse supra p. XXXIV diximus.

5. Ex libro decurtato nobis Ω (p. LI sq.), quem Pithoeus f. 84^v et p. 119/120 sub 'vet. cod. eccl. Bel(uacensis)' nomine (vel similiter) laudat (vide p. LI not. 2), praeter novellarum Maioriani 1—6 rubricas p. 119 enumeratas nonnullae lectiones adscriptae habentur, ut ad Theod. 11 rubr. et int. — Valent. 18 rubr. — 25 subscr. — Marcian. 1 rubr.

6. *Epitomae Monachi* quae dicitur liber *Parisinus 4419* (p. LXII) adnotationes ad Valent. 1, 3 subscr. (*habegno*) — 23 passim — 25 subscr. (*iulius — ardebure*) — 27, 58 — Marcian. 3 subscr. — Maiorian. 11, 18 — Sever. 1 subscr. Pithoeo suppeditavit.

7. Foliis solitariis iam *Vaticani reginae 520* f. 96. 97. 98 (p. LX) Pithoeus lectiones debet ad nov. Valent. 35, 28 — 35, 28 — 35, 29 — 35, 51 adscriptas.

8. Varias denique lectiones Pithoeus depromptit ex *Iustiniano* ab Haloandro recensito, ut ad nov. Theod. 9, 32 — 9 subscr. ex Iust. 1, 14, 5, ad Theod. 11, 17 ex Iust. 8, 14, 6, ad Theod. 14, 42 — 14, 45 ex Iust. 5, 9, 5, ad Theod. 22, 1, 61 ('in c(odice) e vet(ere)') — 22, 1 subscr. (in c. est) — 22, 2 subscr. ex Iust. 5, 27, 3, ad Theod. 22, 2, 19 et 22, 2, 25 (ut Ranconetus) ex Iust. 10, 35, 2.

9. Perquisitis marginalibus adnotationibus paucae restant et parvi illae quidem momenti, quae quamquam nota 'al(ias)' significatae in nullo codicum supra allatorum

comparent, nisi forte ex Rosanbino (*E) depromptae sunt, quem non contuli; exempla nonnulla sequuntur:

Theod. 3, 31	quae] reliqui cum *E, quas Pith. (ad Sichard.) cum HNΦ
— 3, 83	fotinos] fotinianos Pith. (ad Sichard.) [unde Cui. ed. 1] cum O
— 14 subscr.	VII] VIII cum Leidensi
— 15, 1, 8	et exconsule] et consule Pith. (ad Sichard.) solus
Valent. 23, 20	dies tristior] dies tritior cum Parisinis 4410. 4411
Maorian. 11, 10	archidiaconus] archidiacono cum Parisino 4410.

Accedunt aliae, quae quamquam nota carentes coniecturae speciem praese non ferunt, unde unum certe codicem nobis ignotum praeter laudatos adhibitum a Pithoeo esse manifestum fit; huc pertinent loci

Theod. 3, 22	ultores] cultores cum H(?)G
— 9 subscr.	XVII] XVIII cum N Leidensi
Marcian. 1, 75	motui] multae cum O, multa Vat. reg. 1128
Maorian. 7, 1	nervos] sic Pith. (ad Sichard.) [unde Cui. ed. 1 (marg.)] cum ΓHXPM KΦVat. reg. 1128
— 7, 6	inpotentum] potentum Pith. (ad Sichard.) [unde Cui. ed. 1] cum Φ
— 7 subscr.	VIII] VIII cum Parisino 4411.

10. Pithoei coniecturis in margine adscriptis hic illic praescribitur 'quid si legas' vel 'leg. vi(detur)' vel 'ἴσω; leg.' vel 'leg.' aut 'ἴσω;'. Notabilis est interpolatio nov. Theod. 11 inscr. (Florentio) viro inlustri ppō orientis et excs. ad exemplum nov. Theod. 9 inscriptionis in codice Pithoeano interpolatae ex nov. Theod. 15, 8 sumpta. De observationibus indici exemplaris nostri inscriptis supra in describendis codicibus XC (p. XL) egi. — Nonnullas etiam coniecturas Cuiacio praeceptorum deberi certum est: sic Valent. 32, 46 ad Sichardianam lectionem ignaros Pithoeus verum restituens adscripsit 'Cuiac. legit' gnaros. Ad Marcian. 4, 26, ubi veram lectionem faece exhibet O, facere legitur apud Sichardum, Pithoeus adnotavit face 'ut P(etrus) Fab(er) putat'.

Iacobus Cuiacius (1522—1590; Haenel, nov. const. p. XVII sqq. XXVII; Mommsen, Theod. I p. CVII sqq.) in priore Corporis Iuris Antejustiniani editione Lugduni a. 1566 prodita praeter Breviarii novellas a Sichardo divulgatas in lucem protulit sedecim, Theod. 12 (= Th. XII) — 24 (= Th. XV) — 25 (= Th. XVI) — 26 (= Th. XVII) — Valent. 8, 2 (= Th. XIII) — 17 (= Th. XIV) — 26 (= Val. XIII) — 28 (= Val. XIV) — 36 (= Val. XV) — Maorian. 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 (= Maorian. III—VIII) — Sev. 2. Praeterea pp. 549, 573, 594, 596 indicem titulorum proposuit novellarum Theod. Valent. Maoriani Anthemii a Petro Pithoeo filio acceptum, eundem scilicet, quem P. Pithoeus pater Sichardianae exemplaris Paris. Rés. F 380 supra tractati folio 94^v adscripsit (*A; vide p. XLX sqq. XLIV), omissis Theodosianis et Valentinianis novem modo laudatis. Hoc tantum discrimen inter hos novellarum desideratarum laterculos a Cuiacio propositos et Pithoeanum indicem intercedit, quod Cuiacius inde a Pithoeo (scilicet tertiae syllogae) numero 34 'de postulando divi Valentiniani' (Valent. 2, 2) novellas a Pithoeo inter Theodosianas relatas Valentiniano tribuit, servato quidem ordine, omissis numeris. Errore deinde ante rubricam 'de honoratis et ne quis in gradu praefatur' (= num. Pith. 48; Valent. 11) aliam inserit 'de honoratis' inscriptam.

Ad subsidia Cuiaciana determinanda hanc nunc viam ingrediamur, ut primum de sedecim novellis extra Breviarium positiss disseramus, quas Cuiacius primus edidit:

1. Sichardianae exemplar Paris. Rés. F 380 Cuiacio novellam Severi 2 suppeditavit, quam emendatam edidit.

2. Ex codice nobis Ω (p. LI sq.), tunc temporis Bellovacensi, descriptae sunt novellae Maoriani 1—6, quas Loisello Bellovacensi debere se Cuiacius in praefatione dicit. Hic illic discedit ab Ω textum sive emendans (ut Maorian. 1, 14 — 2, 13 — 2, 17 — 2, 31 — 2, 52 — 4, 14 — 5, 16 — 6, 85 — 6, 88) sive corrumpens (ut Maorian. 1 rubr. — 5, 14 — 6, 58) aut verba non intellecta omittens (ut Maorian. 4, 3).

3. Reliquae novellae a Cuiacio primo editae eadem sunt, quas ex Theodosianis et Valentinianis extra Breviarium positiss libri ΣΕ (vide p. L) solas exhibent, id quod later-

CUIACIUS
1566
(Cui. ed. 1)

culus in capite primo p. XIX sqq. propositus docet. Quas Cuiacius editioni ita inseruit, ut novellas Theod. 12 — Valent. 8, 2 — 17 — Theod. 24 — 25 — 26 (= XVII — XVIII — XXIII — XXXI — XXXII — XXXIII in $\Sigma\mathcal{E}$) Breviarii Theodosianis sub numeris XII — XIII — XIII — XV — XVI — XVII, nov. Valent. 26 — 28 — 36 (= XXXV — XXXVII — XXXVIII in $\Sigma\mathcal{E}$) Valentinianis sub numeris XIII — XIII — XV subiungeret. Multae librorum laudatorum, potissimum libri \mathcal{E} , lectiones singulares vel hiatus inveniuntur in Cuiaciana editione (ut Theod. 24, 24 — Valent. 8, 2 inscr. — 17 inscr. — 17, 27 — 28, 4 — 28, 5 — 36 inscr. — 36, 6 — 36, 21 — 36, 37). Sed neutrum codicem adhibitum esse gravissimi dissensus declarant, qui inter editionem et libros intercedunt: crebri sunt Cuiacianae hiatus neque in Σ neque in \mathcal{E} extantes; multi accedunt loci, ubi $\Sigma\mathcal{E}$ verum praebent, Cuiacius corrupta vel falsa solus exhibet (ut Theod. 24 rubr. — Valent. 28, 12 — 36, 10 — 36, 17 cet.); rarius editio veram lectionem contra $\Sigma\mathcal{E}$ vel alterum utrum codicem proponit; Anthemianae denique novellae, quae in libro \mathcal{E} extant, desiderantur in Cuiaciana. Ex modo dictis apparet librum, ex quo Cuiacius novellas has sumpsit (de quibus, ut de Theodosiani libro XVI, verba nulla in praefatione fecit), latere vel periisse, proxime vero accessisse ad classem $\Sigma\mathcal{E}$. In novellae Valent. 17 lectionibus hic illic (ut 17, 19 — 17, 22) concordasse videtur cum collectione canonica, quam cardinalis *Deusedit* composuit (p. LVI). Ad hunc codicem deperditum nescio an spectet Cuiacii epistula ad Pithoeum (a. 1569?) data, quam Girardus ex codice Parisino Dupuy n. 700 excerpserit, ubi legitur (Mommesen, *Theod. I* p. LXVII): '*vous dites que vous avez trouvé les nouvelles de Théodose entre les mains de monsieur Daniel. Je voudrais fort scavoir si ce sont celles que j'ay tenu à Turin et que vous avez demandé si souvent et qu'au partir du dict Turin j'avoys commis à M. Crabe pour vous rendre*'. Quae verba si revera codicem significant, quo Cuiaciana in novellis illis edendis nititur (Mommesen *l. l.* cogitat de Eporediensi \mathcal{E} , id quod probatum mihi non videtur), etiam has P. Pithoeus Cuiacio suppeditavit.

4. Passim denique ex *Iustiniano* Cuiacius earundem novellarum textum correxit, ut Theod. 24, 7 ex Iust. 1, 46, 4, Theod. 26, 25 — 26, 48 ex Iust. 11, 59, 17.

Ad emendandas Breviarii novellas a Sichardo divulgatas praecipuum subsidium Cuiacio praebent exemplaris *Paris. Rés. F 380 adnotationes Pithoeanae* supra p. LXVI sq. tractatae. Neque enim Pithoei patris solius, multo magis Petri filii apparatus in praecceptoris fortasse usum ex diversis codicibus collectus ab eo adhibetur:

1. Adnotationibus *Pithoei patris* (= *A: p. XLIV sq.) explentur subscriptiones Theod. 2 — 3 — 14 (quae omnia in Sichardiana et a Pithoeo patre in margine adscripta, ita, ut est a filio emendata, in Cuiacianam recipitur), porro Theod. 20 rubrica et inscriptio, emendatur Theod. 20, 11; ad eas redeunt interpolationes duae Theod. 3 subscr. (*eodem exemplo* cet.) et Theod. 9 inscr.

2. Longe pleraeque quae in Cuiaciana leguntur emendationes, corruptelae vel supplementa textus Sichardiani *P. Pithoeo filio* debentur (*Pith. [ad Sichard.]*; cf. potissimum sub n. 1. 4. 7. 8. 9. 10). Nonnulla exempla sequuntur:

Theod. 11	inscr.	pp̄o] pfp. <i>Sichard.</i> , pf. p. orientis et exconsule <i>Cui. text. ex Pith. (ad Sichard. n. 10)</i>
—	22, 2, 19	directis] <i>Cui. text. ex Pith. (ad Sich. n. 8) cum Iust. 170, derelictis Sich. conservetur] Cui. marg. ('ye') ex Pith. (ad Sich. n. 10) cum O, consequetur Cui. text. ex Sich.</i>
Valent. 33,	20	quamcumque summam] <i>Cui. text. ex Sich.</i> , quantumcumque summae <i>Cui. marg. ex Pith. (ad Sich. n. 1) cum S</i>
—	35 rubr.	post diversis negotiis add. clericorum <i>Sich.</i> , et ne quis clericus invitatus ordinetur <i>Cui. text. ex Pith. (ad Sich. n. 4) cum Parisin. 4409† E Vatican. reg. 1048. Bern. 263</i>
—	35, 28	civis] <i>Cui. marg. ('alias') ex Pith. (ad Sich.: 'vet.') cum plerisque, cuius Cui. text. ex Sich.</i>
—	—	sevir] sit vir <i>Sich.</i> , si vir <i>Cui. text.</i> , sive <i>Cui. marg. ('iōws') ex Pith. (ad Sich. n. 1: 'vet.') cum S, seu libertus Cui. marg. ('iōws') ex Pith. (ad Sich. n. 7: 'vet.') cum Vatican. reg. 520</i>
Marcian. 4,	26	faece] face <i>Cui. text. ex Pith. (ad Sich. n. 10), facere Sich.</i>

- Maorian. 7, 1 nervos] *Cui. marg.* (γρ) *ex Pith.* (ad *Sich.* n. 9) *cum ΓHXPMKΦ Vat. reg. 1128, servos Cui. text. ex Sich.*
 — 11 *ad insitium post 20 permittimus insertum Cui. marg. observat* 'sequen-
 tia non erant in vet.' *Pithocum secutus, qui in Sich. exempl. Paris. Rds. F 380 ad eundem locum adnotat* 'non sunt in vet.'

3. Earum lectionum, quae neque in Sichardiana comparent neque ex Pithoeanis sumptae sunt, si Cuiacii coniecturas praetermittimus, quattuor genera secernenda sunt; quorum exempla gravissima laterculis propositis subiecimus:

- a) Theod. 3, 83 frygas] phrygas *Sich.*, catafrigas *Cui. cum HΦ*
 Valent. 31, 33 adsuetudine] *Cui. cum L*, ad consuetudinem *Sich.*
 Marcian. 1, 68 intimato] *Cui. marg. cum HNKL*, intentato *Cui. text. ex Sich.*
 — 4, 23 penitus] *E*, putemus *Cui. cum NKLΦ, om. Sich. cum reliquis libris*
 Maorian. 7, 110 diurnum] *Cui. cum HNGKΦ*, diurnum *Sich. cum rel. libris,*
def. E
 — 7, 118 confectione] *Sich. cum plerisque libris*, confessione *Cui. cum HG,*
def. E
 b) Marcian. 1, 33 alio maiore] *Cui. cum NEΦ*, alio non *Pith.* (ad *Sich.*), in alia
re Sich.
 — 1, 67 nostrorum] *Sich. cum plerisque libris, om. Cui. cum NEΦ*
 — — invidia] *Cui. cum HNEKLΦ, om. Sich.*
 Maorian. 7, 34 peribit] *Cui. cum HNEKLΦ, om. Sich.*, subiciatur *Pith.* (ad *Sich.*)
 — 7, 63/64 curialis crimen fideiussione] *Cui. cum NEKΦ, om. Sich.*
cum rel. libris
 c) Theod. 9, 6 scaeva] sola *Cui. text. ex Sich.*, saeva *Cui. marg.* ('alias') *cum E*
 — 14, 77 res . . . reservari post . . . fuerint ubicumque] res . . . reser-
 vari post . . . fuerint res quae filiis iuste sunt reservate
 ubicumque *E*, post . . . fuerint res quae filiis iuste sunt
 reservatae ubicumque *Cui.*
 — 15, 14 debitori] debitum *Cui. cum E*
 Valent. 1, 3 subscr. sanctissimi ordinis p. c. et ad latus] *Cui. cum E Parisin. 4414.*
4415, sanctissimis ordinibus spectabiles et adlatos (sede
elatos Pith. [ad Sich.]² Pith. (ad Sich.) ex S
 — — recitata in senatu prid. id. mart.] *Cui. cum E Parisin.*
4414. 4415
 — 18 int. haec lex interpretatione non indiget] ista interpretatione non
 eget (-it *E*) *Cui. cum E*
 — 32, 60 potest urbibus] *Cui. text. ex Sich.*, post urbibus *Cui. marg.* ('alias')
cum ES
 Marcian. 1, 42 ita ut hinc saepius eveniret] *Cui. cum E*
 Maorian. 7, 62 pro culpa . . .] pro civilis (-es *E*⁴) *Cui. cum E*⁴
 Sev. 1, 2 post ad locum *add.* id est de sanctimonialibus viduis de here-
 ditatis tertia vel de ceteris negotiis *Cui. cum E Parisin. 4413*
 d) Valent. 1, 3 subscr. valent. a. vii] valent. a. vi *Cui. solus*
 — 27 subscr. \overline{ppa} in foro traiani xiii kal. aug. sub edicto firmini viri inlustris
 \overline{ppo}] *Cui.*, \overline{ppa} in foro traiani kal. ag. sub id et firmini vir
 inl. \overline{ppo} (\overline{ppp}) *Parisin. 4414. 4415*, \overline{ppp} *E*, firmine
 \overline{ppo} *cos. L*
 — 31 subscr. acc. iii non. feb. rom. pp. in foro traiani] *Cui. solus*
 — 35, 28 (vide p. LXVIII) sevir] severilis (servilis *Cui. ed. 2*) *Cui. marg.* ('alias') *solus.*

Laterculus a) lectiones eas continet, quae alienae a libro *E* aliis melioris familiae codicibus (*HNKLΦ*) confirmantur. Laterculi b) loci cum in codicibus modo laudatis tum in libro *E* inveniuntur. Quae laterculo c) exhibentur lectiones omnes in *E* redeunt, passim accedentibus eiusdem classis decurtatis *Parisinis 4414. 4415*. Laterculo denique d) proposita Cuiacianae soli propria sunt (Valent. 27 subscr. prope accedit ad decurtatos *Parisinos 4414. 4416*).

Quaerentibus nunc nobis, quot codicibus praeter subsidia sub 1. 2 allata Cuiacius usus sit, haud absimile veri videri possit tres libros praesto ei fuisse, scilicet librum *E* (b. c.), eiusdem Breviarii familiae melioris alterum librum plenum nobis non notum (a.), classis denique *E* codicem deperditum, diversum illum quidem a decurtatis *Parisinis 4414. 4415* (d.). Haec fere convenirent cum Mommseni sententia, qui praeter alia subsidia *Theod. I* p. CVIII notata cum ad edendos ceteros Theodosiani libros tum ad L. XVI a Cuiacio Taurinis commorante adhibitum esse putavit codicem Eporediensem *E* a Pithoeo ei missum (*l. l.* p. LXVII sq.), praeterea librum quendam decurtatum hodie deperditum (*l. l.* p. CIX). Contra ego, si licet summo viro adversari, omnes lectiones quattuor laterculis a me allatas ab uno solo Breviarii integri codice iam deperdito pendere arbitror, qui ad familiam *HNE KLΦ* pertinens proxime plerumque aberat a libro *E* eisdem additamentis aucto. Optime sic explanantur laterculorum a) et d) loci, qui, quamquam a codice *E* alieni, eiusdem tamen familiae librum produunt. Nihil enim est, cur lectiones laterculi d) aliunde non notas eidem codici integro non tribuamus (cf. Valent. 35, 28). Hunc ipsum codicem deperditum significare videtur epistula Cuiacii ad Pithoeum a. circiter 1569 (?) data (*Theod. I* p. LXVII), ubi secundum Girardum legitur: 'au reste vostre code théodosien n'est point perdu, mais tant que ces troubles dureront, il n'y a pas moiien de le recouurer'. Suo iure Mommsen (*l. l.*) Cuiacium Taurinis morantem Breviarii codicem a Pithoeo accepisse collegit, sed Eporediis adlatum hunc esse mihi quidem non persuasit. Mirum profecto fuisset Cuiacium professorem tunc Taurinensem ad adipiscendum Eporediensem codicem adiutorem usum esse Pithoeo Parisino. Multo verisimilius est hunc codicem una cum altero et ipso deperdito, ex quo Cuiacium novellas extra Breviarium positas primum edidisse vidimus, Parisiis vel aliunde ex Gallia Taurinos missum ei esse a Pithoeo.

His igitur subsidiis Cuiacius ad priorem Novellarum editionem instituendam mea quidem sententia usus est: Ad novellas extra Breviarium servatas praeter Petri Pithoei patris adnotationes *Sichardianae exemplari Paris. Réserve F 380* adscriptas adhibuit librum *Ω* a Loisello acceptum et classis *ΣΞ* codicem deperditum fortasse a Petro Pithoeo filio Taurinos missum. In Breviarii novellis edendis *Sichardiana* editione nisus utriusque Pithoei adnotationes permultas ex *Sichardianae* exemplari laudato recepit; praeterea classis *E* codicem et ipsum deperditum Taurinos a Pithoeo missum ei esse verisimile est. Cuiacius igitur ipse non contulit vel descripsit nisi codices tres, ex quibus duos fortasse Pithoeo debuit; pleraque subsidia *Sichardianae* exemplar Pithoeanum Paris. Rés. F 380 ei suppeditavit. Quae cum ita sint, mirari non possumus, quod in editionis praefatione Petrum discipulum suum eiusque fratrem Franciscum summis laudibus effert.

Neque aliter res se habet in altera Novellarum editione Cuiaciana a. 1586 prolata, quae, quatenus a priore editione differt, tota fere a Petri Pithoei a. 1571 editione et Francisci Pithoei adnotationibus Cuiacianae prioris exemplari Paris. Réserve F² adscriptis pendet.

*PETRVS
PITHOEVVS
1571
(Pith. ed.)*

Petri Pithoei editio a. 1571 Lutetiae prodita sub titulo *Imperatorum Theodosii Valentiniani Maioriam Anthemii novellae constitutiones XLII nunc primum in lucem editae* (Haenel, nov. const. p. XVIII sq.) novellas extra Breviarium servatas eodem ordine dispositas eademque forma exhibet atque *Parisinus 4420* (nobis *Δ*). Typis enim exprimuntur constitutiones eae, quas in laterculo p. XIX sqq. proposito sub litteris A^b) et C) dedimus, scilicet tertiae syllogae Theodosianae XII—L, exceptis XVII. XXIII. XXXV (= *Theod. 12*, Valent. 17. 26: vide p. XLVII), et Anthemianae I—III. Ex quibus editae iam erant a Cuiacio (vide p. LXVII) XVIII, 2 (= *Pith. ed. XVIII: Valent. 8, 2*) — XXXI (= *Pith. ed. XXIX: Theod. 24*) — XXXII (= *Pith. ed. XXX: Theod. 25*) — XXXIII (= *Pith. ed. XXXI: Theod. 26*) — XXXVII (= *Pith. ed. XXXIII: Valent. 28*) — XXXVIII (= *Pith. ed. [X]XXXVII [sic]: Valent. 36*). In edendis sex novellis modo enumeratis Pithoeus codicis *Δ* textum (in universum multo meliorem Cuiaciano) editionis principis lectionibus hic illic explet vel emendat vel corrumpit, id quod exempla nonnulla subiecta illustrabunt:

Theod. 24, 23	utpote sacrae] <i>Δ</i> , utpote super exactae <i>Pith. ed. ex Cui. ed. 1</i>
— 25, 7/8	industrium . . . silentiorum] <i>Pith. ed. ex Cui. ed. 1, om. Δ</i>
— 25, 13	laxius] <i>Δ</i> , latius <i>Pith. ed. ex Cui. ed. 1</i>

- Theod. 26, 25 translatis vel quodlibet] translatisque seu quodlibet *Pith. ed. ex Cui. ed. 1, om. Δ*
 — 26, 48 hortantibus] *Pith. ed. ex Cui. ed. 1, orantibus Δ*
 Valent. 8, 2, 14 programmatis] *Pith. ed. ex Cui. ed. 1, programmaticis Δ*
 — 28, 2 veterum] *Pith. ed. ex Cui. ed. 1, virum Δ*
 — 36, 40 amotis] *Δ, remotis Pith. ed. ex Cui. ed. 1.*

Reliquarum novellarum, quae utpote anecdotae stellula notantur in indice, textus totus innititur libro *Δ*, cuius adnotationes marginales (vide p. XLVII) in textum recipiuntur vel in appendicem editioni f. 47 sqq. subiunctam relegantur (*Pith. [ed. adnot.]*) vel negleguntur. — Index, quo *Δ* caret, editioni praemissus non modo novellarum extra Breviarium positarum et Breviarii Valentianarum rubricas omnes continet ex contextu Parisini *Δ* depromptas, verum etiam titulos Theodosii in Breviarium receptos, quos Cuiaciana Pithoeo praebuit; novellarum Theod. 20 et 22 rubricae ex patris adnotationibus Sichardianae exemplari Paris. Rés. F 380 adscriptis (**Δ*) sumptae sunt (vide p. XLV).¹⁾

Huius editionis exemplari, iam *Parisino Réserve F 2240*, Pithoeus ipse varias lectiones adscripsit, quae magna ex parte in codicis *Δ* marginibus aut adnotationibus editioni ipsi subiunctis reperiuntur. Paucae (in apparatu notatae *Pith. [ad ed. F 2240]*) commemoratione dignae sunt: pendent enim aut a codice incerto, ut

- Valent. 2, 2, 29 remuneramus nam] *Pith. (ad ed. F 2240: 'vet.') cum O, remuneracione Δ cum Pith. ed. et Cui. ed. 2*
 — 2, 2, 35 vel suo] *Pith. ed. et Cui. ed. 2, ve suo Δ, ac suo Pith. (ad ed. F 2240: 'vet.),' om. O Fuld.,*

fortasse a scheda altera Cuiaciana (vide p. XXX), aut littera 'C' praemissa Cuiacii coniecturas repraesentant proxime hic illic accedentes aut verum, ut

- Theod. 5, 1 inscr. $\overline{\text{CP}}$] *Γ, comiti r. p. Pith. (ad ed. F 2240: 'C'), comiti pf Δ Pith. ed. et Cui. ed. 2 (context.), comiti s. l. Pithoeus (Δv) et Cui. ed. 2 (narg.), comiti O*
 Valent. 34, 21 ac byzacenae] *Ritter, byzacenae Pith. (ad ed. F 2240: 'C'), bizancinae O, abidiacinae Δ Pith. ed. et Cui. ed. 2, def. Γ*

Ad editionem alteram a. 1586 parandam Cuiacius usus non est hoc volumine; coniecturae eius modo laudatae aliaeque post prolatam demum hanc editionem et factae a Cuiacio et adscriptae a Pithoeo esse videntur.

Exemplari editionis Cuiacianae prioris iam *Parisino Réserve F³* ad Novellarum partem a *Petro Pithoeo* adscripta (cf. Mommsen, *Theod. I* p. CIX) in apparatus nostrum raro recepta sunt.

I. Quae ad Breviarii novellas adnotantur pleraque proficiscuntur ex Sichardianae exemplaris *Paris. Rés. F 380* Pithoeanis eis, quae Cuiacius a. 1566 neglexerat, sive patris manu scripta sunt (**Δ*, ut ad Theod. 20 rubr. — 22 rubr.) sive a Petro ipso (*Pith. [ad Sichard.]*). Praeterea passim adhibiti sunt codex *Parisinus 4420 (Δ)* et Ranconeti adnotationes exemplari Sichardianae tunc temporis Pithoei, iam *Paris. Rés. F 381* (p. LXV), adscriptae. Quae restant, si coniecturas praetermittimus, ad certam originem non referenda numero pauca sunt; nota nov. Theod. 15, 1, 14 pro *debitori deferat* haberi *debitoren desiderat*. Codicis Vesontini (nobis **E*), quem Pithoeus ad Theodosianum citat (cf. Mommsen, *Theod. I* p. LXIX), vestigia in Novellis non reperi.

II. 1. Novellae extra Breviarium emendantur ex *Parisini 4420 (Δ)* contextu et marginalibus adnotationibus, raro adhibitis Pithoeanae editionis correctionibus. Tituli novellarum desideratarum in Cuiaciana ex **Δ* repetiti plenioribus libri *Δ* Pithoeanaeque editionis rubricis supplentur.

¹⁾ Pithoeana haec a. 1571 editio repetita est in *Petri Pithoei Operibus* Parisiis a. 1609 divulgatis (p. 197—276) et in libro cui inscribitur *Petri et Francisci Pithoei Iurisconsultorum Observationes cura Francisci Desmarés domini de Palis et de Luyères*, Parisiis 1689, p. 697—746 (cf. Haenel, *nov. const.* p. XXI sq. XXIII sq.).

CUIACIANAE
 PRIORIS
 EXEMPLARI.
 Exempl. Paris.
 Rés. F³
 (Pith. [ad
 Cuiac. F³]):
 PETRVS
 PITHOEVVS

2. Emendationes ad novellas Maioriani 1—6, potissimum ad nov. Maiorian. 6, adiectae, quas subieci, codicem optimum neque nobis notum¹⁾ adhibitum esse a Pithoeo docent:

Maiorian. 6, 13	magnis] <i>Pith. (ad Cuiac. F²) cum Γ</i> , magis <i>ΨΘΩ Cui. edd. 1. 2</i>
— 6, 15	ullum] <i>Pith. (ad Cuiac. F²) cum Γ</i> , illum <i>ΨΘΩ Cui. edd. 1. 2</i>
— 6, 28	constringet] <i>Pith. (ad Cuiac. F²)</i> , constringi <i>libri et Cui. edd. 1. 2</i>
— 6, 41	veniens] <i>Pith. (ad Cuiac. F²) cum Γ</i> , vehemens <i>ΨΘΩ Cui. edd. 1. 2</i>
— 6, 55/56	eo eligunt ut] <i>Pith. (ad Cuiac. F²) cum Γ</i> , colunt ut <i>Pith. (ad Cuiac. F²: 'vet.')</i> , colligunt ut <i>Ω² cum Pith. (ad Cuiac.)</i> , colliguntur <i>ΨΘΩ Cui. edd. 1. 2</i>
— 6, 116	commentis] <i>Pith. (ad Cuiac. F²) cum Γ et Pith. (ad Cuiac.)</i> , mentis <i>ΨΘΩ Cui. edd. 1. 2</i>

Exempl. Paris. Rés. F² (Pith. [ad Cuiac.]): FRANCISCVS PITHOEVS

Francisci Pithoei apparatus Cuiacianae exemplari iam *Paris. Réserve F²* a. circiter 1584/85 adscriptus in volumine primo (p. CIX sqq.) accuratissime tractatus est. Novellae, paginis 469—528 excisis, hodie incipiunt a nov. Theod. 3, 59 *rum in privatis*. — In Novellarum parte Fr. Pithoeus usus est hoc apparatu:

I. Ad novellas extra Breviarii servatas adhibuit libros *Parisinos 4420 (A)* cum editione Pithoeana a. 1571, 4412 (*Σ*: p. L), 9652 + 4406 f. 60—67 (*Ω*: p. LII).

1. Varias lectiones ad novellas Theod. 12 — Valent. 17 — 26, Theod. 24 — 25 — 26 — Valent. 8, 2 — 28 — 36 et indicem novellarum desideratarum adscriptae ex *A* et *Pithoeana a. 1571* editione sumptae sunt. Pleraque Francisci adnotationes reperiuntur etiam in Petri exemplari *Par. Rés. F²*; neque vero a fratre pendet, qui plura excerptis. Franciscus ubi a *A* et *Pithoeana* dissentit, aut coniecturas proponit aut libro *Σ* utitur (ut Theod. 24, 16 *mandamus* — 26, 59 *nullique* — Valent. 17, 19 *de causa* — 17, 28 *alienarum*).

2. Cum novellarum Maioriani 1—6 textu Cuiaciano Franciscus contulit codicem *Ω*, ex quo novellae illae editae erant a Cuiacio (p. LXVII), genuinasque codicis lectiones in margine adiecit additis propriis coniecturis nonnullisque Petri fratris emendationibus (*Ω²*; vide p. LII). Praeterea ad novellam Maiorian. 3 librum *Σ* adhibuit (ut 3, 7 *utilitatem* — 3, 10 *accidentiam* — *pariter*).

II. Ad Breviarii novellas quod attinet, compluribus Breviarii sive integri sive decurtati codicibus Pithoeum, ut in Theodosiano, usum esse et promiscue lectiones inde excerptisse certum est. Numeri 2, 3 aut 4 (raro habentur 5 aut 6) multis lectionibus adscripti indicant, quot in codicibus singulae reperiuntur; adiecti igitur sunt post codices collatos lectionesque in exemplar nostrum transcriptas. Uno loco numeris pristinis deletis novus substituitur, scilicet Valent. 23, 45, ubi ad lectionem *neque adire* adnotatur 3. 4. 5; verba igitur in tribus iam reperta codicibus duobus aliis deinde praebita esse Pithoeo manifestum est. Similiter numeri correcti sunt Valent. 1, 3, 23 *ut si extant* — 18, 18 *constituta*.

1. Inter codices in Breviarii novellis adhibitis primarium locum obtinet *Φ* = *Parisinus 4403 A* (p. XXXVI sq.), eo tempore Claudii Puteani; verba codici inscripta *'1586 contuli'* ad Franciscum pertinere supra (Theod. I p. CXVI; Theod. II p. XXXVII) vidimus. Codicis adsumpti exempla permulta reperientur in apparatu.

2. Ex *Parisino 4411* (p. LIV) pleraeque lectiones adscriptae sunt novellae Valent. 35 (in *Φ* deficienti): ut Valent. 35, 9. 26. 46. 65/66. 81. 93. 97. 103/104; praeterea huius codicis vestigia passim comparent (ut Valent. 23, 21).

3. Liber *A* multas lectiones novellis Valent. 31 — 32 — 33 adscriptas praebuit (ut 31, 25. 32. 38; 32, 5. 12. 40/41).

4. Codex *Ω* passim adhibitus est (ut Valent. 23, 13 — Maiorian. 11 inscr.: *ricomero*).

5. Librum **E* (p. XXXIII) in Theodosiano prae ceteris adsumptum esse a Francisco Mommsen (*Theod. I* p. CXV) docuit. Quamquam Rosanbinus, qui maximam novellarum

¹⁾ Fortasse ad eum spectant verba epistolae Cuiacii ad Pithoenm datae, quae p. LXVIII allata sunt: 'vous dictez que vous avez trouvé les nouvelles de Théodose entre les mains de 'monsieur Daniel'.

partem inde a Theod. 3, 36 continet, examinari a me non potuit, tamen nonnullae exemplaris nostri lectiones singulares in *E* repertae etiam in Novellis librum **E* (ex *E* descriptum) adhibitum esse declarant. Pauca exempla afferre utile videtur:

- Theod. 3, 73 comprehensus] deprehensus *cum HE*
 — 14, 64 eo addito] eo edicto *cum E*
 — 15, 1, 10 enervare] insinuare *cum E*^t
 — 15, 1, 17 semiplena] poenam *cum E*
 — 22, 1, 32 horum] honorum *cum E*
 Valent. 25, 40 reverenter] evidenter (*addito numero 2*) *cum E*
 Marcian. 1, 75 motui] metu *cum E*
 Maiorian. 7, 49 ministerii] *sic addito numero 2 cum EΦ¹O.*

Praeterea, ut in Theodosiano, etiam in Novellis passim inspecti sunt libri

6. *Parisinus 4409* (p. XXXIV), cuius vestigia repperi Valent. 27, 2 (*propitiata*) — 27, 43 (*submotae pro motae*) — 32, 90 (*quod accepit ins. ante emptori*),

7. *Parisinus 4412* (*Σ*) pariter atque in Novellis extra Breviarium positus (cf. Valent. 23, 11),

8. *Parisinus 4413* (p. LII: exemplo sunt subscriptiones Valent. 21, 1 [*actio IIII*] et 21, 2 [*actio II — acc. VII k. iun.*]),

9. *Parisinus 4414* (p. XXXIV):

Valent. 19 subscr. in foro traiani cons. s̄s̄.] in foro triani const̄pl̄ ur̄p̄ *cum Parisino 4414 solo*

Maiorian. 11, 11 exsolvendas] exilio *cum Parisinis 4414. 4415.*

10. Epitomae Monachi codicem *Parisinum 4419* (p. LXII) inspectum esse a Pithoeo et locus Theod. 22, 1, 79 in apparatu nostro allatus docet et adnotatio folio 1^r Francisci manu inscripta '1585 contuū'.

11. Ex reliquis lectionibus, quae neque in decem codicibus supra enumeratis redeunt neque coniecturae speciem prae se ferunt, graviora exempla subieci:

- Theod. 3, 63 discedentes] desidentes *cum S*
 — 14, 41 prior] prius *cum NS*
 — 15, 1, 3 peculiariter] specialiter *cum KL*
 — 15, 1, 14 debitorem desiderat *cum Pith.* (*ad Cuiac. F²: p. LXXI*) et *Cui. ed. 2*
 — 20, 5 praediis] praesidiis
 — 22 *rubricam inventam in Pithoeana a. 1571 editione, quae nititur adnotatione paterna Scharidianae exemplari Paris. Rés. F 380 adscripta (*Δ), affert ex 'lib. pat.'; item adest in Cui. ed. 2*
 — 22, 1, 52 nequeant in] neque ante *cum OG*
 — 22, 1, 67 sive] sibi *cum S*
 — 22, 2, 23 vel heredi ac *del.*
 — 22, 2, 89/90 sententia] scientia
 Valent. 1, 3, 28 inmitis] imminens *cum G*
 — 1, 3, 51 timore] tenore
 — 18, 6 audituque] aspectuque
 — 19 subscr. dec.] septem.
 — 21, 2, 32 supremum *del. cum S*
 — 23, 45 (p. LXXII) nequeat ire] neque adherere *cum Leid.*, nequatiere
 — 27, 6 iuris] *del. cum O*
 — 27, 40 iussum] iustum; *inde Cui. ed. 2*
 — 27, 51 sacrilega] sacrilegae mentis *addito numero 2; inde Cui. ed. 2*
 — 33, 14 praestita] praeterita
 — 33, 29 tempora] emtori
 Marcian. 1, 26 deficiente] definiente; *inde Cui. ed. 2*
 Maiorian. 11, 21 ideo] *sic cum HN*
 Sev. 1, 23 tantum *del. cum Fuld. Vatican. reg. 1048.*

Paucae igitur lectiones aliunde non notae in apparatu hoc Pithoeano inveniuntur. Libros *N* vel *L* adsumptos esse a Francisco vix crediderim; fieri autem potest, ut codices *S* inspexerit. Plures utique praeter Φ et $\ast E$ supra tractatos Breviarii integri codices adhibiti sunt, quos latere vel periisse verisimile est. Hoc etiam evincunt numeri 2 vel 3 vel 4 talibus lectionibus adscripti, quae in uno tantum vel duobus vel tribus codicibus nobis notis comparent.

*CVIACII
OBSER-
VATIONES
(Cui. obs.)*

Ad novellas editionibus Sichardi a. 1528, Cuiacii a. 1566, Pithoei a. 1571 publici iuris factas a. 1577 accesserunt tres constitutiones, scil. Valent. 2, 3 — 2, 4 — 15, in *Observationum libro XVI* a Cuiacio ex schedis duabus editae, quae primae syllogae codicis lacinas representabant. De quibus in capite altero (p. XXVIII sqq.) uberius disseruimus.¹⁾ —

*CVIACIVS
1586
(Cui. ed. 2)*

Cuiaciana altera a. 1586 Parisiis divulgata²⁾ (cf. Haenel, nov. const. p. XIX sq.; Mommsen, Theod. I p. CIX sq.) novellas usque ad illud tempus editas hunc in modum habet dispositas, ut tertiae syllogae ordinem, quem laterculus supra p. XIX sqq. propositus exhibet, in universum sequatur. In ordinandis igitur Theodosianis et Valentinianis Cuiacianus index Pithoeanae a. 1571 indice adeo utitur, ut etiam verba a Pithoeo praemissa repetantur (*In exemplari, ex quo ista descripsimus, erat hic Novellarum ordo, quem licet omnino non probaremus, studiosos tamen caelare noluimus*). Hoc tantum discrimen intercedit inter utramque editionem, ut novellae Maioriani 9 inter Maiorianas suo loco transpositae, quae in Pithoeana numero 50 Theodosianarum signatur, substituuntur novellae Valent. 2, 3 et 15 a. 1577 editae sub numeris 50 (*de advocazione Afris concessa*) et 51 (*de iure nundinarum*). Post Breviarii Valentinianas, ut in Cuiaciana priore, habentur novellae Marciani, inter quas quintum locum (sub rubrica *de foris*) tenet Valent. 2, 4; sequuntur Maioriani novem, Severi duae; in fine denique collocantur Anthemii novellae tres, quas codicis *A* librarius Breviarii Valentinianis anteposuerat. — Ad subsidia determinanda, quae Cuiacio ad hanc editionem parandam praesto erant, seorsum tractandae sunt

1. Breviarii novellae a. 1566 a Cuiacio editae,

2. Novellae extra Breviarium a) a. 1566 a Cuiacio in lucem proditae neque a Pithoeo a. 1571 repetitae (Theod. 12 — Valent. 17—26; Maiorian. 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6; Sev. 2), b) a. 1571 a Pithoeo editae, c) a. 1577 a Cuiacio divulgatae (Valent. 2, 3 — 2, 4 — 15).

1. In Breviarii novellis ubi altera editio a priore differt, receptae sunt Fr. Pithoei lectiones selectae exemplari *Paris. Rés. F²* adscriptae (*Pith. [ad Cuiac.]*), et eae potissimum, quas utpote numeris notatas pluribus codicibus confirmari Cuiacius vidit. Lectiones, quae in exemplari *F²* procedunt nudaе, rarius recipiuntur, ut Theod. 15, 1, 14 *debitorem desiderat* (vide p. LXXIII) — Theod. 22 rubrica ex 'libro patris' a Fr. Pithoeo adscripta (p. LXXIII) — verba Valent. 19, 27/28 *se casu . . . a se homicidium* et 33, 30 *si decim* (sic) *duodecim solidos similiter recipiat* in Cuiaciana priore omissa — Valent. 32, 29 *ab exactore*, nonnulli denique novellarum Valent. 35 — Maiorian. 7 — Marciani dissensus.

2^a. Novellarum Theod. 12 — Valent. 17 — 26 — Maiorian. 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 — Sev. 2 textus ex *Cuiaciana priore* repetitur, receptis paucis emendationibus in exemplari *Paris. Rés. F²* repertis (vide p. LXXII): sic Valent. 17 inscr. additur *et patricio* — 17, 12 omittitur *civitatis* — 17, 22 emendatur *nostram quoque praeceptionem haec ratio provocavit* — 17, 37 additur *divina* — 26, 5 emendatur *apicum* — Maiorian. 1 rubr. *ortu* — 3, 6 *probis* — 3, 7/8 additur *utilitatem* — 5, 14 emendatur *unam* — 6, 9 *adhuc* — 6, 34 *tradenda* — 6, 39 *institutio* — 6, 55/56 scribitur *colligunt ut religioni* — 6, 117 *in terras iustitia*.

¹⁾ *Aurelianensis editio* a. 1586 Aurelianae Allobrogum curante Cuiacio prodita (cf. Haenel, nov. const. p. XX) easdem atque Cuiaciana prior novellas continet adiectis post Valentinianas constitutionibus tribus supra laudatis (vide p. XXIX). —

Aurelianensem et Pithoeanam a. 1571 Novellarum editiones in unum volumen congressit *Rittershusius* (Francofurti 1615), quem Cuiaciana altera et Lugdunensis latuerant. *Rittershusius* eundem in universum ordinem secutus atque novellarum desideratarum indices in Aurelianensi editione (ut in Cuiaciana priore) propositi titulis inter Theodosium et Valentinianum distributis discessit a Pithoeana (cf. Haenel, nov. const. p. XXII sq.); hic illic emendationes proposuit non contemnendas.

²⁾ *Editio Parisina* a. 1607 prodita congruit cum Cuiaciana altera.

2^b. Novellarum in *Pithoeana a. 1571* editione divulgatarum textus inde in Cuiacianam alteram transiit. Sed in constitutionibus Theod. 24 — 25 — 26 — Valent. 8, 2 — 28 — 36, quae editae iam erant in *Cuiaciana priore*, huius editionis lectiones passim aut in textu servantur (ut Theod. 26, 36, ubi *tantum* omittitur — Valent. 36, 20, ubi legitur *de interpretis*) aut in margine adnotantur (ut Theod. 25, 17 '*al(ias)*' *ratione resistit* — Valent. 28, 12 '*al. suae praesumat* — 36, 33 '*al. baonio*'). Lectionem Theod. 24, 16 in textum receptam *mandamus* ex exemplari *Paris. Rés. F^s* (p. LXXII) adsumptam esse verisimile est. Duarum tantum lectionum origo incerta est, scilicet

Theod. 25, 13 laxius] } *Cui. ed. 2 cum ΓΔΟΣΞ*, { latius } *Pith. ed. ex Cui. ed. 1.*
 — 26, 43 tantum] } { tamen }

Librum Ξ adhibitum esse non credo, quippe cuius usus aliis alterius editionis Cuiacianae locis non confirmetur.

Aliter res se habet de novellis usque ad a. 1571 anecdotis, quarum textus ita, ut in *Pithoeana* habetur, in Cuiaciana repetitur. Varias lectiones in margine a Cuiacio additae omnes fere depromptae sunt ex adnotationibus eidem Pithoeanae editioni in fine subiunctis; quarum nonnullas Cuiacio ipsi ibi debere p. XLVII vidimus. Quae restant aliae ibi non inventae, quamquam aut in libri Δ aut in exemplaris *Paris. Rés. F 2240* marginibus P. Pithoei manu adscriptae habentur, tamen inde sumptae esse non videntur (vide p. LXXI). Pleraque Pithoei coniecturae sunt, ut ad Theod. 7, 3, 8: *curis civitatum* (cum *F 2240*) — 21 subscr.: *cyro* (cum Δ^v [*'lego*']. *F 2240*) — Valent. 2, 2, 8/9: *retinendis* (cum Δ^v [*'ἰσως*']. *F 2240*) — 2, 2, 22: *perpetiendum* (cum *F 2240*) — 2, 2, 26: *parum* (cum *F 2240*) — 2, 2, 31: *iussionis* (cum *F 2240*) — 13, 57 *militaris* (cum Δ^v) — Anthem. 1, 36 *imminuat* (cum Δ^v). Reliquae paucae nescio an Cuiacio tribuendae sint, ut ad Valent. 11, 11: *geminarum* (cum *F 2240*: '*C*'), ad Valent. 7, 3, 15: *sedem* — 13, 64: *ita augendam* — Anthem. 1, 35: *viduitate*.

2^c. Novellae Valent. 2, 3 — 2, 4 — 15 ex '*Observationibus*' Cuiacianis descriptae sunt.

Cuiacius igitur ad novam Novellarum editionem parandam Petri Pithoei editione et coniecturis, Francisci Pithoei apparatu usus, ex quibus subsidiis lectiones sibi probatas recepit, cum ipse codicem nullum conferret, praetermissis coniecturis paucis de suo nihil addidit nisi novellas tres ex schedis duabus a. 1577 divulgatas.¹⁾

Novellae Constitutiones Imperatori Iustiniano anteriores, quas *Ritter* in Codicis Theodosiani tomo VI, 2 a. 1745 edidit (cf. Haenel, nov. const. p. XXIV) expressae sunt ad Cuiacianam alteram a. 1586, cuius ordo prorsus servatur. In adnotationibus commentarios atque notas criticae Ritter adiecit: commentarii ad legum historiam atque verba illustranda, ad determinandos imperatores, magistratus, tempora multum valent. Notae criticae multas emendationes, magni plerumque pretii, continent; praeterea adhibitae sunt editiones Sichardiana, Cuiaciana prior, Lugdunensis a. 1593, Rittershusiana, Marvilliana, codex Iustinianus, codicum denique nobis *M* et *G* lectiones collatae; passim accedunt variae lectiones ex libro *I* a Goetzio parum accurate excerptae et cum Rittero communicatae.

¹⁾ *Lugdunensis editio a. 1593* a Francisco Fabro procurata (cf. Haenel, nov. const. p. XX sq.) novellas in Cuiaciana altera additas exemplaribus Aurelianensis a. 1586 editionis (p. LXXIV not. 1) nondum divenditis post paginam 538 — p. 593 — p. 595 sqq. adiecit. Ordo novellarum Cuiacianam alteram sequitur, nisi quod nov. Valent. 26 (Cui. ed. 2 = XXXV) — 28 (Cui. ed. 2 = XXXVII) — 36 (Cui. ed. 2 = XXXVIII), ut in Aurelianensi, post Breviarii Valentinianas sub numeris XIII — XIV — XV habentur adeoque 48 tantum novellae Theodosianae leguntur. Praeterea nov. Valent. 2, 3 et 15 bis typis exprimuntur, et in fine Theodosianarum (sub numeris XLVII. XLVIII), ubi in Cuiaciana altera reperiuntur, et in fine Valentinianarum, ubi in Aurelianensi sunt, post nov. Valent. 2, 4 (quae in Cui. ed. 2 inter Marcianas habetur). Item index novellarum Valentiniani desideratarum p. 572 negligentia bibliopolae servatur. — Textus novellarum Breviarii Aurelianensis est; novellae extra Breviarium servatae congruunt cum Cuiaciana altera, exceptis novellis Valent. 26 — 28 — 36 — Maiorian. 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 (usque ad p. 592), quae ex Aurelianensibus exemplaribus, ut Breviarii novellas, proficiscuntur.

Marvillius in novellarum editione codici Theodosiano *Gothofrediano* adiecta (Tom. VI, Lugduni 1665), adhibitis Gothofredi notis atque emendationibus Lugdunensi adscriptis, hac editione in universum nititur (cf. Haenel, nov. const. p. XXIII).

ZIRARDINVS 1766
AMADVTIVS 1767
 Primi novellas in libro *Γ* solo extantes (Theod. 10, 2 — 15, 2 — 17, 2 — Valent. 1, 1 — 1, 2 — 2, 4 extr.) publici iuris fecerunt atque legum novellarum, quae corpori Maioriani insunt, ordinem in *Γ* propositum restituerunt *Zirardinus* (a. 1766) et *Amadutius* (a. 1767). Editiones eorum, de quibus in capite altero p. XXV sqq. egi (cf. etiam Haenel, nov. const. p. XXIV sqq.), neque in describendis novellis neque in commentariis verbosissimis eam, qua opus erat, diligentiam praestabant.

BECKIVS 1815
Beckius in 'Iuris Civilis Antejustiniani' tomo posteriore Berolini a. 1815 divulgato (p. 1217 sqq.; cf. Haenel, nov. const. p. XXVI) primus et 'novellas constitutiones Iustiniano anteriores' ex diversis editionibus coniunctas omnes in unum corpus collegit et indicem secutus ab Amadutio ex libro *Γ* propositum Theodosianas Valentinianasque recte distribuit. Sed ordine, quem *Γ* servavit, non semel immutato plures novellae suo loco motae sunt: ita ex Theodosianis, ut omittam nov. Theod. 1 Theodosiano praefixam, Theod. 3 (= Th. VI) — 7 (= Th. IX) — 25 (= Th. V); inter Theodosianas sub numero XXVI relata est nov. Valent. 15. Ex Valentinianis transpositae sunt Valent. 2, 2 (= Val. XI) — 2, 3 (= Val. XIII) — 2, 4 (= Val. XXXVII) — 13 (= Val. XIX) — 16 (= Val. III) — 20 (= Val. XVI). — Ad contextum quod attinet, constitutionum verba paragraphis distinguuntur, Breviarii interpretationes omittuntur. Beckius in universum innititur Ritteriana editione (in apparatu saepius voce *vulg.* indicata), quam libri *Γ* (= *Ott.*) lectionibus ex Amadutio depromptis emendat; passim, potissimum in apparatu, adhibentur codices *M* et *G*, editiones Sichardiana (= *S*), Cuiacianae duae, Pithoeana a. 1689, Rittershusiana, Marvillianiana, Zirardiniana, aliorum notae, codex denique Iustinianus.

HAENELIVS 1844
 Anterioribus editionibus longe praestat Haeneliana in corpore iuris Bonnensi prodita ('Novellae constitutiones imperatorum Theodosii II., Valentiniani III., Maximi, Maioriani, Severi, Anthemii ad librorum manuscriptorum et editionum fidem recognovit et annotatione critica instruxit Gustavus Haenel Lipsiensis', Bonnae a. 1844). *Magna Haenelii* de Theodosiano Breviarioque Alariciano merita neque minora editoris vitia Mommsen in primo huius operis volumine (p. CXVII) luculenter exposuit. Idem dicendum est de Novellarum editione. Nam ut collatis codicibus omnibus tunc temporis notis textus fundamenta fere certa iecit, quibus nostra etiam editio nititur: ita in conficiendo apparatu, congestis undique sine delectu et codicum et editionum lectionibus, rem minime accurate et diligenter gessit adeoque multo minorem atque in Theodosiano fidem meretur. Accedit quod, non recte perspectis primae et tertiae syllogae, scilicet corporis Maioriani et Breviarii aucti, origine ac vi, quae leges, qui codices ad utramque earum pertinerent quaerere supersedit. — Ad codices a. 1844 ab Haenelio adhibitos pauci addendi sunt, nempe codices Eporedienses *E* et *X*, Legionensis *H*, *Vaticanus* denique *reg. 1050* (p. LIV), quem in libello gratulatorio in Caroli de Savigny honorem a. 1850 conscripto tractavit; praeterea eum latuerunt schedarum Cuiacianarum apographum Pithoeanum in *cod. Paris. Dupuy n. 702* (p. XXIX) repertum, exemplaria Sichardianae *Paris. Rés. F 380* (p. XLIV sq. LXVI sq.), Cuiacianae prioris *Paris. Rés. F¹* (p. LXXII sq.), Pithoeanae a. 1571 *Paris. Rés. F 2240* (p. LXXI). — Novellarum rectum fere ordinem Haenel exhibuit, constitutionibus in suum locum restitutis, nisi quod novellae Valent. 15 ultimum inter Theodosianas locum attribuit Beckium secutus; praeterea in ordinandis novellis Valentiniani inde a 18 usque ad 21 a codice *Γ* discessit (p. XVI), iniuria denique fragmentum miserrime truncatum, quod Fuldensis servat (p. XXIV), sub 'divi Maximi' novellae nomine editioni p. 265/266 inseruit.